

КЛОНУВАННЯ ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ СОМАТИЧНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ

HUMAN CLONING IN THE CONTEXT OF THE FORMATION OF SOMATIC HUMAN RIGHTS

Дерев'янюк С.С., студент III курсу

*Інститут прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Мустафаєва С.М., студентка

*Інститут прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Рябошапко М.О., студент

*Інститут прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Наукову статтю присвячено питанню етико-правового аналізу феномену клонування людини. Автори праці, акцентуючи увагу на незворотності наукового прогресу та на тих наукових відкриттях у сфері біомедицини та біотехнологій, які уже відбулися, досліджують клонування, філософсько-правові проблеми, які виникають унаслідок існування такого явища, та стан правового регулювання суспільних відносин, пов'язаних із ним.

У статті аналізуються аргументи прихильників трьох підходів до питання клонування: консервативного, ліберального та прагматичного. Крім того, авторами вказано на їхні переваги та недоліки, що є досить важливим, зважаючи на неоднозначність деяких із них.

Стаття також містить у собі дослідження тих проблем, з якими стикається законодавець, намагаючись здійснити правову регламентацію феномену клонування. Серед них чільне місце посідає проблема правового статусу «клона», адже використання його як робочої сили, що може працювати за шкідливих для здоров'я умов, як військової сили для ведення бойових дій, як донора клітин, тканин та органів для інших «повноправних» людей є порушенням права на гідність й інших прав і свобод людини. Також можливість клонування людини здатна призвести до зміни звичних відносин між членами сім'ї або ж взагалі призвести до зникнення інституту сім'ї, в результаті чого зміниться не лише спосіб життя людства, а і зникне ціла галузь права (сімейне право), і вся система права потребуватиме «модернізації».

Авторами піддається аналізу правове регулювання феномену клонування як на міжнародному, так і на національному рівнях, яке фактично зводиться до його заборони. Таким чином, клонування забороняється у зв'язку з порушенням прав людини під час клонування, зокрема права на гідність, та з недостатньою дослідженістю цього явища як у межах біомедицини, так і в межах юриспруденції. На рівні міжнародного права заборона встановлюється, зокрема, в таких документах, як: Загальна Декларація ООН з геному людини та прав людини, Хартія основних прав Європейського Союзу, Додатковий протокол про заборону клонування людини до Конвенції Ради Європи «Про права людини та біомедицину». В Україні питання клонування врегульоване Законом «Про заборону репродуктивного клонування людини».

Ключові слова: клонування, соматичні права людини, право на гідність, сучасні біотехнології, біоетика, генна інженерія.

The scientific article is devoted to the issue of ethical and legal analysis of the phenomenon of human cloning. The authors in the work, focusing on the irreversibility of scientific progress and on those scientific discoveries in the field of biomedicine and biotechnology that have already taken place, study cloning, philosophical and legal problems arising from the existence of such a phenomenon and the state of legal regulation of social relations.

The scientific article analyzes the arguments of supporters of three approaches to the issue of cloning: conservative, liberal and pragmatic. In addition, the authors point out their advantages and disadvantages, which is quite important given the ambiguity of some of them.

Scientific work also includes a study of the problems faced by the legislator, trying to implement legal regulation of the phenomenon of cloning. Among them, the problem of the legal status of the "clone" occupies a prominent place, because its use as a labor force that can work in unhealthy conditions; military force for hostilities; donor of cells, tissues and organs for other "full" people – is a violation of the right to dignity and many other human rights and freedoms. Also, the possibility of human cloning can lead to a change in the usual relations between family members, or even lead to the disappearance of the institution of the family, which will change not only the way of life, but also disappear the whole branch of law (family law) and all the legal system will need to be "modernized".

The authors analyze the legal regulation of the phenomenon of cloning at both the international and national levels, which in fact boils down to its prohibition. Thus, cloning is prohibited due to the violation of human rights in cloning, in particular the right to dignity, and insufficient research of this phenomenon both within biomedicine and within jurisprudence. At the level of international law, the ban is established in particular in the following documents: the UN Universal Declaration on the Human Genome and Human Rights, the Charter of Fundamental Rights of the European Union, the Additional Protocol banning human cloning to the Council of Europe Convention on Human Rights and Biomedicine. In Ukraine, the issue of cloning is regulated by the Law "On Prohibition of Human Reproductive Cloning".

Key words: cloning, somatic human rights, right to dignity, modern biotechnologies, bioethics, genetic engineering.

Друга половина ХХ – початок ХХІ ст. ознаменувалися стрімким розвитком біомедичних технологій, що, з одного боку, сприяло порятунку від деяких раніше невилкованих хвороб та збільшенню середньої тривалості життя людини, а з іншого – призвело до виникнення багатьох дискусійних питань, пов'язаних із людською природою та можливостями її зміни за допомогою біотехнологій. У результаті численних досліджень та експериментів у сфері генетичної інженерії та біомедицини людина отримала можливість на власний розсуд розпоряджатися своїм тілом, «удосконалювати» його та проводити різноманітні операції, спрямовані на зміну функціональних

можливостей свого організму. Група прав, які наділяють людину вищезазначеними можливостями, отримала назву соматичних (особистісних) прав людини. До зазначеної групи прав можна віднести право на розпорядження життям свого тіла (евтаназія), на самостійне розпорядження репродуктивною функцією, визначення приналежності своєї статі і, що особливо важливо для нашого дослідження, право на застосування репродуктивних технологій, зокрема клонування. Звісно, це не вичерпний перелік соматичних прав людини, нами було названо лише деякі з них, для аналізу всього їх різноманіття потрібне спеціальне дослідження.

Існування соматичних прав людини не могло не викликати дискурсу в суспільстві загалом та в науковому співтоваристві зокрема. Можливість зміни або, як дехто вважає, вдосконалення людського тіла і, як наслідок, людської природи породжує етичні, філософські та правові проблеми, однозначно вирішити які не видається можливим, зважаючи на різноманітність людських думок стосовно цієї теми.

Аналізуючи праці на тему клонування людини, можна помітити, що чи не в кожній з них міститься інформація про вчених Шотландії, які у 1997 році клонували ягня Доллі, й це був перший загальноновизнаний позитивний досвід клонування живої істоти. Втім, не варто думати, що історія клонування розпочалася саме з цього. Так, у 1977 році професор зоології Дж. Гердон клонував жаб, у 1981 році професор Шетлз отримав три клоновані ембріони людини, але призупинив їх розвиток [1, с. 51]. Звісно, у 1997 році експерименти не закінчилися, підтвердження чого є клонування верблюда, яке відбулося у квітні 2009 р. в Об'єднаних Арабських Еміратах. Самка, що з'явилася на світ, отримала ім'я Інджаз (Injaz), що означає «Досягнення» [2].

Вищезазначені підтвердження стрімкого наукового розвитку біомедицини супроводжувалися великим суспільним інтересом та неоднозначними поглядами на них. С.І. Повалій стверджує, що узагальнення та систематизація поглядів, висловлених у літературі з приводу клонування, надає можливість виділити три найбільш загальні позиції: консервативну (ортодоксальну, традиційну), ліберальну та прагматичну. Звісно, ті категорії, якими були позначені підходи до розуміння феномену клонування, не претендують на єдиновірність, утім, вони втілюють у собі те різноманіття переконань, які існують у світі на досліджувану проблематику [1, с. 51].

Назва кожного з підходів уже надає, хоча і поверхнево, але розуміння його сутності. Так, прихильники ліберального розуміння феномену клонування говорять про можливість клонування людини, звісно, в певних рамках, які повинні бути чітко встановлені законодавцем як у межах кожної держави, так і на міжнародному рівні. На користь своєї позиції наводяться такі аргументи. По-перше, науковий прогрес неможливо зупинити, а спроби взяти його під контроль, тим самим обмеживши, увінчаються провалом. По-друге, клонування – це шлях до порятунку хворих людей, у тому числі й невиліковних, адже клони можуть стати донорами необхідних клітин, тканин та органів. По-третє, за допомогою клонування можна створити осіб, які будуть здатні працювати в небезпечних умовах або брати участь у воєнних діях і т. п. По-четверте, феномен клонування надає можливість гомосексуальним чоловікам та жінкам нестатевим розмножитися. По-п'яте, можливість клонування є привабливою з точки зору безсмертності, адже, створюючи свою копію, фактично можна «жити вічно». Звісно, це не вичерпний перелік аргументів, які висуваються прихильниками ліберальних поглядів на проблему клонування людини.

У рамках нашого дослідження ми вважаємо за доцільне проаналізувати деякі з вищезазначених аргументів. Головна причина, через яку ці доводи видаються не зовсім переконливими, полягає у праві на гідність, адже більшість із цих аргументів передбачають визнання клонованої людини не суб'єктом, а об'єктом права. Так, використання їх як донорів, працівників у шкідливих та небезпечних умовах, військових є порушенням права на гідність, адже клони, незважаючи на їхнє походження, будуть людьми, які матимуть ідентичний набір генів, що й в особи, «копією» якої вони є. Крім того, позначення «копія» в цьому випадку є досить умовним, адже в результаті клонування з'являється особа, яка тільки ззовні є ідентичною до «оригіналу», душа ж не є генетично зумовленою, а особистість у значній мірі залежить від виховання та самовизначення людини.

В основі консервативного підходу знаходяться релігійні та традиційні уявлення та погляди, а тому для кращого розуміння ортодоксального ставлення до клонування є важливим дослідити ставлення до досліджуваного явища з релігійної точки зору. Із цього приводу можна зазначити, що всі традиційні релігійні вчення характеризують цей феномен з негативної точки зору. У буддизмі віровченню клонування розглядається як «чорне» діяння, яке призводить до порушення карми та подальших поганих перероджень у світі тварин, рослин і навіть демонів. В іудаїзмі прийнято вважати, що клонування клітин і тканин організму не є гріховним діянням і не посягає на гідність особи, натомість є корисним для медичної практики та рятування людських життів, проте це не стосується клонування людини. Християнське віровчення також рішуче забороняє клонування, людина не має права створювати собі подібних істот, визначати їхні характеристики, адже цим самим вона виконує роль творця, що є неприпустимим.

Враховуючи релігійний аспект, можемо сформулювати аргументи прихильників традиційного бачення проблеми клонування. До них можна віднести такі. По-перше, клонування порушує гідність клонованої особи, що є недопустимим з точки зору як права, так і моралі, адже відповідно до ст. 28 Конституції України ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню. Жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідженням [3]. По-друге, висока ймовірність знищення людських ембріонів у клонуванні. Наприклад, під час клонування вівці Доллі, про яку йшлося вище, було здійснено 277 спроб, 8 було доведено до ембріональної стадії і зрештою одна спроба увінчалася успіхом. По-третє, проведення клонування як нестатевого способу розмноження з часом здатне замінити природний статевий акт, у результаті чого зміняться звичні відносини між «батьками» та «дітьми», а інститут сім'ї може взагалі зникнути. По-четверте, створення клонованих людських організмів як джерела тканин та органів, необхідних для лікування інших людей, є неприпустимим не тільки з боку існування права на гідність, а ще й з точки зору християнської етики.

Прагматичний підхід є своєрідним поєднанням двох вищенаведених, його прихильники досить обережно підходять до проблеми клонування, що є своєрідною «золотою серединою». Акцентуючи увагу на постійності наукового прогресу та на неможливості його зупинити, представники цього підходу наполягають на необхідності наукових досліджень у цій сфері, які зрештою повинні завершитися клонуванням людини. При цьому варто не забувати про необхідність вироблення зваженої та чіткої законодавчої регламентації цього процесу для того, щоб мінімізувати ризики й негативні наслідки таких дій і при цьому збільшити кількість позитивних наслідків.

На підставі градації юридичних проблем біомедичних технологій, а також етико-правових аспектів клонування, можна класифікувати проблеми, пов'язані з клонуванням людини, що підлягають правовому регулюванню. Отже, правове регулювання клонування людини – це правове регулювання таких проблем:

- 1) медико-біологічних і організаційних (забезпечення безпеки технології для фізичного здоров'я осіб, які беруть участь у клонуванні, отримання необхідних ліцензій, патентів);
- 2) техніко-юридичних (визначення правового становища учасників, їх спорідненість, цивільні, спадкові й інші права, забезпечення конфіденційності, недопущення дискримінації і використання клонів як джерела органів для трансплантації, отримання згоди на використання частин тіла в клонуванні тощо);
- 3) етико-юридичних (визначення цінності, яка підлягає правовому захисту, і шкоди, яку необхідно буде

виключити, співвідношення явища з існуючою правовою системою, системою цінності конкретного державно-організованого суспільства).

Першим етапом правового регулювання нового етично спірного явища суспільного життя має бути саме його етико-юридичне осмислення. Це завдання вирішується шляхом аналізу сутності, призначення даного явища, а також механізму його технічної та правової реалізації з точки зору існуючої системи цінностей, що визнається і захищається суспільством. З одного боку, клонування людини має вписуватися в рамки вже існуючих правових норм, а з другого, як явище нове і таке, що потребує глибокого розуміння, – в етичні норми суспільства. У зв'язку з цим вироблення правової позиції щодо клонування людини необхідно реалізувати на стику правових і філософських положень. Все це дає підставу стверджувати, що натеper проблема клонування людини повинна бути названа етико-правовою [4, с. 33].

Незважаючи на відсутність одностайності в питаннях клонування, абсолютна більшість сучасних держав заборонила репродуктивне клонування людини. Підтвердженням цього є підписання 27 країнами Європи Додаткового протоколу про заборону клонування людини до Конвенції Ради Європи «Про права людини та біомедицину». Відповідно до ч. 1 ст. 1 вищезазначеного документу забороняється будь-яке втручання з метою створення людської істоти, генетично ідентичної іншій людській істоті, живій або померлій [5]. У цьому аспекті важливою є Загальна Декларація ООН з геному людини та прав людини, яка була прийнята 11 листопада 1997 року. У ст. 10 цього нормативно-правового акту наголошується на тому, що ніякі дослідження, що стосуються геному людини, так само як і ніякі прикладні дослідження в цій області, особливо у сферах біології, генетики та медицини, не повинні превалювати над повагою до прав людини, основних свобод і людської гідності окремих людей або, у відповідних випадках, груп людей. Із цієї причини в ст. 11 Загальної Декларації ООН про геном людини та права людини, що ратифікована Україною, говориться, що не допускається практика, яка суперечить людській гідності, така як практика клонування з метою відтворення людської особи. Державам і компетентним міжнародним організаціям пропонується співпрацювати з метою виявлення такої практики і прийняття на національному та міжнародному рівнях необхідних заходів відповідно до принципів, викладених у цій Декларації [6]. Ще одним міжнародно-правовим актом, який є важливим для нашого дослідження, є Хартія основних прав Європейського Союзу. Пояснюється це наявністю в ст. 3 положення, згідно з яким в області медицини і біології необхідно передусім забезпечити заборону репродуктивного клонування людських істот [7].

Таким чином, на міжнародно-правовому рівні клонування перебуває під забороню, а як це питання врегульоване українським законодавством? Найповніше питання клонування врегульовані Законом України «Про заборону репродуктивного клонування людини». У ньому назнача-

ється: «Цей Закон вводить заборону репродуктивного клонування людини в Україні, виходячи з принципів поваги до людини, визнання цінності особистості, необхідності захисту прав і свобод людини та враховуючи недостатню дослідженість біологічних та соціальних наслідків клонування людини» [8]. Таким чином, законодавець заборонив репродуктивне клонування людини, аргументуючи це необхідністю дотримання прав та свобод людини, а також можливістю настання несприятливих наслідків через недостатню вивченість даного явища.

В аспекті нашого дослідження досить важливим є аналіз ст. 1 Закону України «Про заборону репродуктивного клонування людини». Відповідно до неї в Україні забороняється репродуктивне клонування людини. Дія цього Закону не поширюється на клонування інших організмів [8]. По-перше, варто звернути увагу на те, який саме вид клонування забороняється, а саме репродуктивне клонування, проте в законі не йдеться про терапевтичне клонування, сутність якого полягає в розвитку ембріона до 14 днів, у результаті чого отримуються стовбурові клітини, які використовуються в медицині для лікування. Крім того, особливої уваги заслуговує той факт, що заборона встановлюється на клонування виключно людських організмів, тобто не йдеться про правову заборону клонування тварин, що, з одного боку, дає можливість розвиватися біомедицині у сфері клонування, а з іншого – призводить до загибелі багатьох живих організмів для наукового прогресу. Звісно, це не зовсім відповідає гуманному ставленню та праву на гідність у широкому його розумінні, втім, такий стан речей вважається виправданим та прийнятним, зважаючи на всі позитивні зрушення, які можуть відбутися в результаті проведення подібних експериментів (наприклад, клонування вже відмерлих тварин або відновлення популяції вимираючих видів тварин).

Отже, в результаті наукового розвитку та нових відкриттів у сфері біомедицини та біотехнологій клонування живих організмів стало можливим. Незважаючи на те, що на даному етапі клонування людини є поки що неможливим, є досить імовірною можливість її клонування в найближчому майбутньому. Зважаючи на це, питання правової регламентації такого феномену, як клонування, постало досить гостро. У випадках, коли єдність суспільства з того чи іншого питання відсутня, а реалії життя вимагають негайних дій, законодавець, з урахуванням думки більшості, самостійно врегулює суспільні відносини, які цього потребували. Так сталося в тому числі й з проблемою клонування, адже усвідомлюючи можливість у майбутньому здійснення клонування людського організму, законодавець поставив під заборону це діяння. Втім, очевидно видається недосконалість правового регулювання у сфері клонування, адже простої заборони недостатньо. Зважаючи на постійність наукового прогресу, потрібно бути готовим до того, що з часом це може трапитися, і для цього необхідно більш детально визначити поняття та правовий статус цього явища.

ЛІТЕРАТУРА

1. Повалій С.І. Клонування в контексті формування соматичних прав людини: філософсько-правові аспекти. *Вісник Запорізького національного університету*. 2011. № 1. С. 49–54.
2. В ОАЕ впервые клонировали верблюда. URL: <https://www.segodnya.ua/lifestyle/science/v-oe-vpervye-klonirovali-verblyuda-157763.html> (дата обращения: 21.08.2020).
3. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / *Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Сальников В.П., Старовойтова О.Э. Клонирование человека как правовая категория. *Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России*. 2006. № 1. С. 31–36.
5. Додатковий протокол до Конвенції про захист прав і гідності людини щодо застосування досягнень біології та медицини стосовно заборони клонування людських істот : міжнародний документ від 12.01.1998 р. ETS № 168. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_526#Text (дата звернення: 21.08.2020).
6. Загальна Декларація про геном людини та права людини : міжнародний документ від 11.11.1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_575#Text (дата звернення: 21.08.2020).
7. Хартія основних прав Європейського Союзу : міжнародний документ від 07.12.2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524#Text (дата звернення: 21.08.2020).
8. Про заборону репродуктивного клонування людини : Закон України від 14 грудня 2004 р. № 2231-IV / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2231-15#Text> (дата звернення: 21.08.2020).